

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ УЗУФРУКТА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

THE CIVIL LAW CONCEPT OF USUFRUCT IN EUROPEAN COUNTRIES AND UKRAINE: PROSPECTS FOR IMPROVING UKRAINE'S CURRENT CIVIL LEGISLATION

Філонова Ю.М., к.ю.н.,

асистентка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Явор О.А., д.ю.н., професорка,

професорка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Піддубна В.Ф., к.ю.н., доцентка,

доцентка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Маслова-Юрченко К.О., к.ю.н.,

асистентка кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У роботі розглянуто новели законодавчого регулювання інституту узупругу державного майна, запроваджені Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» шляхом внесення змін до Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Визначено, що право узупругу державного майна надається органам державної влади, державним організаціям, некомерційним товариствам та іншим юридичним особам, єдиним учасником яких є держава, для безоплатного володіння і користування об'єктами державної власності, які не підлягають приватизації. Узупруг розглядається в якості універсального речового права на чуже майно.

Проаналізовано зміст нової статті 9¹, яка деталізує порядок встановлення узупругу, строки його дії, а також права узупругуарія щодо отримання плодів та доходів від використання майна. Виявлено низку недоліків правового регулювання, зокрема відсутність чітких критеріїв вибору строку узупругу, невизначеність змісту додаткових умов користування майном та відсутність спеціальної процедури ухвалення рішень про встановлення узупругу, що може призводити до правової невизначеності та ризиків неефективного застосування норм.

Здійснено порівняльний аналіз сучасної правової конструкції узупругу з класичним римським правом, підкреслено адаптацію до потреб публічного управління та забезпечення інтересів держави у сфері збереження і раціонального використання державного майна. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення законодавчих положень для підвищення юридичної визначеності та ефективності правозастосування у сфері управління державним майном.

Автори акцентують увагу на необхідності імплементації інституту узупругу в українське цивільне право з урахуванням європейського досвіду. Відзначається, що тривале використання цієї правової конструкції в країнах Європи (у Франції, Німеччині, Молдові та в інших країнах) підтверджує її ефективність для забезпечення гнучкого розпорядження майном. Запропоновано запозичити германську модель класифікації речових прав на чуже майно. Так, аналіз Цивільного кодексу Молдови демонструє сучасний підхід до регулювання узупругу, зокрема: право володіння та користування без відчуження предмета; можливість оренди рухомого майна за згодою власника; обмеження терміну дії узупругу для юридичних осіб до 30 років.

Паралельно висвітлено невідповідність українських інститутів господарського відання та оперативного управління сучасним стандартам. Вони розглядаються як пережиток планової економіки, що ґрунтувалися на адміністративному контролі держави замість ринкових механізмів. Запропоновано замінити ці конструкції узупругом, який забезпечить прозорість та ефективність управління державним і комунальним майном у контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: узупруг, речові права, речові права на чуже майно, управління державним майном.

The paper examines the novelties of the legislative regulation of the institution of usufruct of state property, introduced by the Law of Ukraine "On the Peculiarities of Regulation of the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms in the Transitional Period and Associations of Legal Entities" by amending the Law of Ukraine "On Management of State Property Objects". It is determined that the right of usufruct of state property is granted to state authorities, state organizations, non-profit associations and other legal entities, the sole participant of which is the state, for the free possession and use of state property objects that are not subject to privatization. Usufruct is defined as a universal real right to someone else's property.

The content of the new Article 9¹ is analyzed which details the procedure for establishing usufruct, its terms of operation, as well as the rights of the usufructuary to receive fruits and income from the use of property. A number of shortcomings of legal regulation have been highlighted, in particular the lack of clear criteria for choosing the term of usufruct, the uncertainty of the content of additional conditions for the use of property and the lack of a special procedure for making decisions on the establishment of usufruct, which may lead to legal uncertainty and risks of ineffective application of norms.

A comparative analysis of the modern legal construction of usufruct with classical Roman law has been carried out, stressing the importance of adaptation to the needs of public administration and ensuring the interests of the state in the field of preservation and rational use of state property. The need for further improvement of legislative provisions to increase legal certainty and the effectiveness of law enforcement in the field of state property management has been substantiated.

The authors emphasize the need to implement the institution of usufruct in Ukrainian civil law, taking into account European experience. It is noted that the long-term use of this legal construction in European countries (France, Germany, Moldova and other countries) confirms

its effectiveness for ensuring flexible disposal of property. It is proposed to implement the German model of classifying the real rights to other people's property. Thus, the analysis of the Civil Code of Moldova demonstrates a modern approach to the regulation of usufruct, in particular: the right to possess and use without alienation of the object; the possibility of leasing movable property with the consent of the owner; limiting the term of usufruct for legal entities to 30 years.

At the same time, the inconsistency of Ukrainian institutions of economic management and operational management with modern standards is highlighted. They are considered as a relic of the planned economy, which was based on administrative control of the state instead of market mechanisms. It is proposed to replace these structures with usufruct, which will ensure transparency and efficiency of management of state and municipal property in the context of European integration processes.

Key words: usufruct, proprietary rights, limited proprietary right, state property management.

Постановка проблеми. В сучасних умовах рекодифікації (оновлення) вітчизняного цивільного законодавства питання, пов'язані із сутністю, особливостями, змістом та захистом речових прав, набувають особливої актуальності та привертають увагу представників вітчизняної цивілістики. Додатковий науковий інтерес викликає апробація позитивної закордонної практики вдосконалення правового регулювання цивільних правовідносин та впровадження нових інститутів у національне цивільне законодавство України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільно зауважити, що інститут узурфрукта, як класична конструкція римського права, привертав значну увагу сучасних вітчизняних дослідників. Вивченням узурфрукта як окремого виду речового права на чуже майно займалися провідні правники, серед яких варто відзначити Р.А. Майданіка [3], В.І. Нагнибіду [4], В.В. Цюру [5], А.М. Гужву [6] тощо. Динамічні зміни в сучасних суспільних відносинах, які викликали необхідність оновлення вітчизняного цивільного законодавства, зумовлюють актуальність подальшого наукового дослідження інституту узурфрукта. Актуальність зазначеної проблематики додатково підтверджується ухваленням Верховною Радою України Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № № 4196-IX [1], норми якого, що стосуються застосування у цивільному обороті узурфрукта як окремого речового права на чуже майно, набирають чинності 28 серпня 2025 року.

Мета статті полягає у визначенні правової природи інституту узурфрукта як речового права на чуже майно, його місця в системі речових прав та проведенні порівняльно-правового аналізу правової конструкції узурфрукта за сучасним законодавством України та європейських держав.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [1] внесено структурні та змістовні зміни до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [2]. Цей закон доповнено новою статтею 9¹, приписи якої деталізують особливості користування державним майном на підставі набуття гра здійснення права узурфрукта. Відповідно до ч. 1 ст. 9¹ ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» [2] право особистого безоплатного володіння і користування державним майном (узурфрукт державного майна) є речовим правом на державне майно для узурфруктуаріїв – органів державної влади, державних органів, державних організацій (установ, закладів), державних некомерційних товариств та інших юридичних осіб, які не мають на меті одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) яких є держава.

Таким чином, **узурфрукт державного майна** – це речове право особистого безоплатного володіння і користування державним майном, що належить органам державної влади, державним органам, державним організаціям (установам, закладам), державним некомерційним товариствам та іншим юридичним особам, які не мають на меті одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) яких є держава. У абз. 1 ч. 1 статті 9¹ ЗУ «Про

управління об'єктами державної власності» визначено, що «об'єкти права державної власності, які не підлягають приватизації, передаються у володіння та користування *на праві узурфрукта державного майна* юридичним особам, єдиним учасником (засновником) яких є держава, або господарським товариствам, у статутному капіталі яких держава або інша юридична особа, єдиним учасником (засновником) якої є держава, *володіє більше ніж 50 відсотками акцій (часток)*. Однак для оформлення такої заміни всім користувачам державного та комунального майна необхідно також провести інвентаризацію майна, оформити його приймання – передачу на праві узурфрукту, внести зміни до своїх установчих документів (статутів, положень) та здійснити їх державну реєстрацію [9]. У ч. 2 цієї статті встановлено, що узурфрукт державного майна встановлюється рішенням уповноваженого органу управління на будь-які види рухомого або нерухомого майна (крім земельних ділянок), яке перебуває у власності держави, строком *на п'ять років або безстроково*. При цьому рішенням про встановлення узурфрукта можуть бути передбачені додаткові умови володіння та користування таким майном. У ч. 3 ст. 9¹ ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» визначено, що «крім права володіння і користування державним майном, узурфруктуарію належить *право отримання плодів, продукції і доходів* від користування таким майном. При цьому, узурфруктуарій за попередньою письмовою згодою уповноваженого органу управління може покращувати майно, щодо якого встановлений узурфрукт державного майна, без права на вилучення таких покращень».

Аналіз положень щодо встановлення узурфрукта державного майна свідчить про наявність низки *недоліків*, які потребують усунення для забезпечення правової визначеності та ефективного правозастосування. Передусім, звертає на себе увагу нечіткість критеріїв, за якими орган управління обирає строк дії узурфрукта – «п'ять років або безстроково». Відсутність законодавчих орієнтирів щодо доцільності того чи іншого строку створює ризик свавільного або непослідовного застосування цієї норми на практиці. Також невизначеним залишається питання змісту додаткових умов володіння і користування майном: поточний закон не встановлює їх меж чи характеру, що може призвести як до надмірних обмежень прав узурфруктуаріїв, так і до їх фактичного розмивання його повноважень. Крім того, законодавець не передбачив спеціальної процедури ухвалення рішення про встановлення узурфрукта, зокрема попередньої оцінки ефективності чи необхідності такого способу користування державним майном. Водночас залишається відкритим питання щодо подальшої долі майна після припинення узурфрукта, що може спричинити труднощі у сфері відповідальності відповідальних за раціональне використання державного майна посадових осіб та обліку майнових активів держави. Таким чином, для підвищення юридичної визначеності та зменшення ризиків неоднозначного тлумачення відповідних положень необхідним є їх подальше нормативне вдосконалення.

Інститут узурфрукта, що походить із класичного римського приватного права, за своєю сутністю є речовим обмеженим правом, яке забезпечує узурфруктуарію можливість здійснювати фактичне володіння чужою річчю та користуватися її плодами, зберігаючи при цьому

незмінним її цільове призначення та матеріальну сутність. Відповідно до традиції римського приватного права, узуфрукт встановлювався або за волею власника майна шляхом укладення відповідного договору, або через розпорядження в заповіті, а у виняткових випадках – рішенням магістрату, який діяв у межах інтердиктальної юрисдикції з метою тимчасового захисту прав особи на користування майном. Правова природа узуфрукта полягала у створенні обмеженого речового права на чуже майно, що забезпечувало приватні інтереси конкретної фізичної особи – узуфруктарія, даючи йому можливість користуватися майном та отримувати плоди без зміни титулу власності. Мета інституту узуфрукта у римському праві полягала саме у створенні балансу інтересів власника і користувача, де власність залишалася незмінною, а користування і доходи надавалися іншій особі для її забезпечення чи утримання. Доцільно звернутися до генези виникнення цього інституту, який, маючи давню історію, бере свій початок ще з римського приватного права. Узуфрукт розглядався як вид особистого сервітуту (поряд з «usus», «habitation», «operae servorum vel animalium» й деякими іншими правами). Поняття «узуфрукт» вперше набуло свого закріплення у Дигестах Юстиніана, під яким розумілося речове, виключно особисте, повне право користування й вилучення плодів з чужої неспоживної речі без зміни її сутності («usufructus est ius alienes rebus utendi fruendi salva rerum substantia») [7]. Правова конструкція узуфрукта за римським правом передбачала можливість його встановлення на нерухомі й рухомі речі, а також на «саморушні» речі (тварини, раби). Необхідними характеристиками речі, переданої в узуфрукт, була її здатність приносити плоди й неспоживність. Остання властивість мала суттєве значення з огляду на те, що у випадку споживання речі не можна було вести мову про збереження прав власника протягом періоду дії узуфрукту й після його закінчення.

На відміну від цієї класичної конструкції, запроваджуючи інститут узуфрукта державного та комунального майна у чинному законодавстві України, вітчизняний законодавець орієнтується насамперед на забезпечення публічних інтересів – інтересів держави та територіальних громад у збереженні, управлінні та використанні майна. Такий підхід, хоч і відступає від первісного призначення узуфрукта, не суперечить сутності речового права на чуже майно, а, навпаки, є його модернізованою адаптацією до потреб держави у сучасних умовах. З урахуванням важливості збереження і раціонального використання публічного майна, таке переосмислення узуфрукта слід оцінювати позитивно як крок до ефективного і гнучкого правового регулювання відносин у сфері публічного права.

У сучасному законодавчому відтворенні традиційних ідей узуфрукта у вітчизняному праві простежується прагнення до відновлення класичних підходів, характерних для римської правової традиції, однак водночас спостерігаються певні відступи від автентичної моделі узуфрукта, притаманної римському праву. Так, надання узуфруктуарію права покращувати майно за попередньою письмовою згодою уповноваженого органу є модернізацією класичної моделі відповідно до потреб публічного права. Однак це залишає відкритими питання щодо наслідків невиконання вимог про згоду або наслідків здійснення покращень без такої згоди. Зазначене свідчить про необхідність глибшого законодавчого доопрацювання інституту узуфрукта, щоб забезпечити його відповідність принципу збереження права власності в його первісній цілісності та уникнути потенційних колізій у сфері всіх категорій речових прав. Разом з тим, відповідно до ч. 4 досліджуваної статті, на узуфруктуарія покладається обов'язок дотримуватися визначеного цільового призначення об'єкта узуфрукта, забезпечувати його належний технічний стан, самостійно фінансувати поточні ремонтні роботи, а капітальний ремонт здійснювати виключно за попередньою пись-

мовою згодою уповноваженого органу управління або, у випадку, якщо це передбачено статутом, за погодженням із наглядовою радою акціонерного товариства, склад якої відповідає вимогам частини четвертої ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства». Крім того, узуфруктуарій зобов'язаний нести всі витрати, пов'язані з утриманням і користуванням майном. Закон прямо забороняє узуфруктуарію вчиняти будь-які дії, що можуть призвести до відчуження відповідного майна, його передачі у довірчу власність або управління, внесення до статутного капіталу чи участі в спільній діяльності. Винятком є лише можливість передачі такого майна в *оренду* – виключно у випадках і порядку, встановлених законом (ч. 5 ст. 9¹ Закону України «Про управління об'єктами державної власності»). Законодавець також визнає за узуфруктуарієм право вживати заходів для відшкодування шкоди, завданої майну власником або третіми особами. Підстави припинення узуфрукта державного майна, передбачені ч. 7 ст. 9¹ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» та можуть бути класифіковані на фактичні та юридичні. До фактичних підстав належать ті, що пов'язані з об'єктивною неможливістю подальшого здійснення права узуфрукта. Зокрема, йдеться про загибель або припинення існування майна, щодо якого встановлений узуфрукт, а також погіршення стану майна до такого рівня, коли воно стає непридатним для використання за цільовим призначенням. Ці підстави не залежать від волі сторін і ґрунтуються на зміні фізичного стану речі. Натомість юридичними підставами є ті, що базуються на юридичних фактах, пов'язаних з волевиявленням суб'єктів або зміною їх правового статусу. Зокрема, узуфрукт припиняється у разі закінчення строку, на який його було встановлено узуфрукт, ліквідації узуфруктарія як юридичної особи; за рішенням уповноваженого органу управління у випадку, якщо узуфрукт було встановлено безстроково; у разі поєднання в одній особі узуфруктарія і власника майна, що унеможлиблює існування окремого речового права; а також у разі припинення узуфрукта комунального майна за рішенням суду. Аналіз ч. 7 ст. 9¹ цього Закону свідчить про те, що *перелік підстав припинення узуфрукта державного майна є вичерпним*, що відповідає загальним принципам правового регулювання речових відносин.

У процесі рецепції римського права класична модель узуфрукта була трансформована та запозичена багатьма правопорядками. На відміну від української системи права (*прим. авт. до недавнього моменту*), інститут узуфрукта відомий й активно використовується у цивільному праві низки розвинених країн континентальної Європи, зокрема у: Німеччині, Франції, Італії та ін. Доцільно підкреслити, що останнім часом узуфруктне право отримало правове закріплення у законодавстві країн пострадянського простору – Естонії, Латвії, Молдові, Грузії та інших країнах.

Місце узуфрукта в системі речових прав на чуже майно обумовлене наявністю у нього речово-правових ознак: зв'язок суб'єкта з річчю, річ як об'єкт права користування, властивість слідування і т. д. Водночас, необхідно зазначити, що наразі існують різні його правові моделі, що, у свою чергу, дозволяє дійти висновку про легалізацію інституту узуфрукта різними державами у поєднанні з поліваріантністю його тлумачення.

Відтак, з метою комплексного дослідження інституту узуфрукта вважаємо за доцільне провести аналіз досвіду держав, у яких зазначений інститут отримав нормативне закріплення.

Так, відповідно до чинного цивільного законодавства Німеччини, узуфрукт (нім. Nießbrauch) – це обмежене речове право, яке дозволяє особі (узуфруктарію) користуватися чужим майном та отримувати з нього доходи, не будучи його власником. Це речове право на чуже майно закріплено в §§ 1030–1089 Німецького цивільного кодексу (BGB). Зокрема, у Німеччині узуфрукт може бути вста-

новлено на споживчі речі (§ 1067 Німецького цивільного уложення)¹. За вказаним нормативно-правовим актом, у випадку, коли предметом узуфрукта виступають споживані речі, узуфруктуарій стає їх власником, й після закінчення узуфрукта він повинен відшкодувати вартість речей. У болгарському, угорському, італійському, швейцарському й молдовському законодавстві узуфрукт може бути встановлений на рухоме або нерухоме майно будь-якого виду.

У Французькому цивільному кодексі (Code civil) узуфрукт (usufruit) – це також окреме речове право. Відносини щодо встановлення узуфрукту у Франції регулюється статтями 578–624 Французького цивільного кодексу. Так, узуфрукт є право користуватися річчю та отримувати з неї доходи (плоди), що належать іншій особі, за умови збереження самої суті речі. Крім того, невідчужуване право користування річчю з отриманням плодів в кількості, необхідній тільки для задоволення потреб носія права та його сім'ї, узуфруктом не є та вважається самостійним речовим правом.

Крім того, у законодавствах різних країн варіативно врегулюванні відносини щодо можливості відчуження узуфрукта. Так, відповідно до положень Італійського законодавства узуфрукт може бути переданий на весь або частину строку іншій особі (цесіонарію); у Болгарії користувач має право здавати майно в оренду; у Німеччині – узуфрукт не може бути переданий іншій особі, водночас, його здійснення може бути делеговано іншій особі. В Угорщині узуфрукт виникає на підставі договору, акону, судового рішення або відомчого розпорядження.

Строк встановлення узуфрукта для юридичних осіб також відрізняється. Так, в Італії максимальний строк права узуфруктуарія є обмеженим для юридичної особи та становить 30 років. У Швейцарії для юридичних осіб максимальний строк узуфрукту встановлюється до 100 років. Відзначимо, що у всіх правопорядках узуфрукт припиняється зі смертю користувача або з припиненням діяльності юридичної особи, із загибеллю речі, закінченням терміну узуфрукта, порушенням режиму користування тощо. Крім цього, за французьким, болгарським та польським цивільним законодавством узуфрукт припиняється за строком давності (коли право не здійснюється), зокрема, у Франції цей строк становить 30 років, у Болгарії – 5 років, а у Польщі – 10 років. Таким чином, у цивільних кодексах країн Європи детально регламентовано інститут узуфрукта.

На підставі проведеного фрагментарного аналізу правового регулювання досліджуваних відносин у країнах Європейського Союзу, можна зробити висновок, що попри єдиного джерела виникнення узуфрукта, наразі існують різні його правові моделі, відтак, нормативно-правові акти зарубіжних держав по-різному сприймають даний правовий інститут. Так, до першої групи відносно держави, законодавство яких розглядає сервітут й узуфрукт як різні інститути, обмежені речовими правами. До другої групи доцільно віднести країни, де узуфрукт розглядають у якості виду сервітуту. При цьому таку групу можна розділити на дві підгрупи: 1) де узуфрукт існує поряд із особистими сервітутами; 2) узуфрукт виступає видом особистого сервітуту. До третьої групи можливо віднести держави, де узуфрукт так і не було легалізовано, це, зокрема: Узбекистан, Киргизька Республіка, Білорусь, Казахстан і т. д. Можна констатувати, що попри наявні відмінні риси та особливості, пов'язані, у першу чергу, із особливостями правової системи та генезою цивільного законодавства, загальний сутнісний зміст узуфрукта на території більшості сучасних країн залишається незмінним.

Водночас, збереження спільної моделі узуфрукта й досить тривалий досвід її апробації у країнах Європи

дозволяють визначити актуальність даної юридичної конструкції для цивільного права України в умовах оновлення вітчизняного цивільного законодавства з урахуванням євроінтеграційних прагнень нашої держави. У цьому контексті, погоджуючись з професором Р. А. Майдаником, заслуговує на увагу система речових прав на чуже майно за моделлю пандектного (германського) зразка, що містить триланковий поділ речових прав на чуже майно залежно від їх змісту: 1) права користування; 2) права на придбання чужої речі; 3) права на отримання певної цінності за рахунок чужої речі. До першої групи включені сервітутні права (речові та особисті), узуфрукт, а також спадкове право забудови. До другої – переважне право купівлі, право викупу чужого майна, право на присвоєння результатів полювання або рибного лову в результаті використання чужої земельної ділянки або водоймища. До третьої віднесено заставні права у вигляді застави, іпотеки, утримання, ренти нерухомості, речових обтяжень [3, с. 25].

У рамках дослідження вбачається за доцільне провести аналіз Цивільного кодексу Молдови, який було модернізовано й викладено у новій редакції [8]. Більш того, вказаний кодифікований акт було визнано одним із найсучасніших у Європі. Відтак, узуфрукт за чинним цивільним законодавством Молдови розглядається як вид інших речових прав (розділ IV). Відповідно до ст. 395 Глави I Цивільного кодексу Молдови узуфруктом визнається право володіння й користування однією особою (узуфруктуарієм) визначений або такий що визначається період часу річчю іншої особи (номінального власника), отримання її плодів на тих же умовах, що й власник, але з обов'язком збереження властивості (сутності) речі. Предметом узуфрукта можуть бути будь-які неспоживчі речі, що перебувають у цивільному обороті, рухомі або нерухомі, матеріальні або нематеріальні, в тому числі майнова маса, фактична сукупність або частина маси / сукупності. Узуфруктуарій має право володіння річчю, але не може її відчужувати. Узуфруктуарій може повністю або частково здавати в оренду іншій особі рухому річ, яка є предметом узуфрукта, якщо на момент встановлення узуфрукта не встановлено інше. У разі, коли на момент встановлення узуфрукта нерухомість не була передана у найм або оренду, узуфруктуарій не має права передавати її у найм або оренду без згоди номінального власника, або без дозволу судової інстанції, якщо це право не було прямо надано йому на момент встановлення узуфрукта (ст. 398 Цивільного кодексу Молдови), узуфрукт може встановлюватися законом або договором; у передбачених законом випадках узуфрукт може встановлюватися за рішенням суду (ст. 396 Цивільного кодексу Молдови). Необхідно відзначити, що відповідно до молдавського законодавства термін встановлення узуфрукта на користь юридичної особи не може перевищувати 30 років (ст. 397 Цивільного кодексу Молдови) [8].

Варто звернути увагу, що у цивільному кодексі не тільки Молдови, а й більшості кодексів розвинених світових держав не містяться положення щодо визначення господарського відання та оперативного управління, яке було встановлено Господарським кодексом України.

На наш погляд, виникнення й довгострокове існування інститутів права господарського відання та права оперативного управління у вітчизняному праві пов'язалося з державною, планово-регульованою економікою. Таке явище було обумовлено також тим, що держава, перебуваючи у статусі практично монопольного власника основної частини майна, не в змозі самостійно, безпосередньо працювати з усіма своїми об'єктами, й водночас, не бажаючи втратити право власності на ці об'єкти – була вимушена впровадити вищевказані інститути. Як вірно зауважує Р. А. Майданик, наведені інститути не відповідають традиційним уявленням про речові права на чуже майно, зважаючи на їх особливості [3, с. 26]. З урахуванням встановлення на підставі адміністративного акту органу публічної

¹ У римському праві щодо встановлення узуфрукта на споживчі речі використовувалася конструкція «квазіузуфрукта»

влади й права власника (держави, територіальної громади) вилучати майно та припиняти ці правові титули на власний розсуд, право господарського відання та право оперативного управління за своєю сутністю ґрунтуються на ідеї здійснення адміністративної влади власника (держави, територіальної громади) над майном, що закріплене за суб'єктом господарювання на «опублічених» речових правах, які сформовані в системі соціалістичного права.

Впровадження інституту узуфрукта державного та комунального майна покликане замінити архаїчні конструкції права господарського відання та права оперативного управління, які історично сформувалися у управопорядку соціалістичної моделі економіки та ніколи не відповідали змісту та характеру речових права на чуже майно.

Висновки. Незважаючи на те, що на рівні норм спеціального законодавства вже закріплено інститут узуфрукта, як речового права на чуже майно, у чинному Цивільному кодексі України серед переліку видів речових прав на чуже майно узуфрукт не передбачено. Відсутність у Цивільному кодексі України чіткого визначення узуфрукта, що може бути встановленим на всі форми власності – приватну, державну та комунальну, призводить до розриву єдності регулювання речових прав та створює ризик суперечностей у практиці їх застосування. З огляду на фундаментальну природу узуфрукта як класичного обмеженого речового права, яке походить ще з римського приватного права і яке притаманне сучасним європейським правовим порядкам, необхідним є внесення змін до Цивільного кодексу України. Зокрема, має бути запроваджено загальну норму про узуфрукт як речове право на чуже майно, незалежно від форми власності речі, із відповідним визначенням його змісту, обсягу прав узуфруктарія та підстав виникнення і припинення узуфрукта. Позитивним є те, що наразі в межах процесу рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, який здійснюється відповідно до

Концепції оновлення Цивільного кодексу України, Експертною групою з рекодифікації речового права вже підготовлено проєкт нової глави «Узуфрукт». Це створює передумови для усунення зазначеної прогалини і формування єдиної, комплексної системи речових прав, яка відповідатиме принципам правової визначеності та забезпечить стабільність та різноманітність речових відносин в Україні.

Потребує легалізації дефініція та ознаки категорії «узуфрукт», під яким необхідно розуміти право володіння й користування узуфруктуарієм на певний строк річчю іншої особи (власника), які вона здатна приносити, отримання плодів та доходів, на тих же умовах, що й власник, однак, з обов'язком збереження призначення речі. Узуфруктуарій має право володіння та користування річчю з певною метою, але не має права її відчужувати. Право узуфрукта може бути надано як фізичній особі, так і юридичній особі. Вбачається за можливе встановлення права узуфрукта й відносно підприємства як єдиного майнового комплексу. Об'єктом права узуфрукта з метою отримання прибутку можуть виступати рухомі або нерухомі речі, гроші та документарні цінні папери.

Таким чином, можна констатувати, що узуфрукт повинен наділяти можливістю використання плодів, які здатна давати річ протягом певного строку, що, у свою чергу, передбачає обов'язкову державну реєстрацію його виникнення, зміни та припинення, збереження призначення речі й неможливість її зміни користувачем узуфрукта без згоди власника речі. Право узуфрукта може виникати за договором, заповітом, на підставі закону, судового рішення або в інших випадках, передбачених чинним законодавством України. Узуфрукт повинен забезпечувати управоможеної особі гарантоване право користування та одержання прибутку, плодів та доходів, яке не може бути безпідставно припинено за бажанням власника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
2. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2006, № 46, ст. 456) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>
3. Майданик Р.А. Речове право: пріоритети та перспективи. Матеріали Київських правових читань. Київ, 22 березня 2019. К.: Алерта, 2019. 266 с.
4. Нагнибіда В.І. Підстави виникнення прав користування чужими речами: зарубіжний досвід. *Приватне право і підприємництво*. 2010. № 9. С. 155–158.
5. Цюра Вадим Васильович. Речові права на чуже майно : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2007.
6. Гужва А.М. Узуфрукт: традиція європейського приватного права та перспективи рецепції цивільним правом України, Оновлення Цивільного кодексу України: формування підходів : колективна монографія / О.І. Вигovskyй, Н.Ю. Голубева, С.Д. Гринько та ін. ; за ред. проф. Довгерт А.С. і проф. Харитонов О.О. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 674 с. С. 271–298.
7. Барон Ю. Система римського громадянського права. В 6 кн. СПб: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 1100 с.
8. О модернизации Гражданского кодекса и внесении изменений в некоторые законодательные акты: Закон Республики Молдова от 15.11.2018 г. № 133. URL: <https://cdn.nestjs.wipolex.wji.prd.web1.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/22035>
9. Ірина Селіванова. Відміна ГК України: які наслідки прийняття законопроекту для закладів охорони здоров'я. Юридична газета online. 26 лютого 2025 року, URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vidmina-gk-ukrayini-yaki-naslidki-priynyattya-zakonoproektu-dlya-zakladiv-ohoroni-zdorovya.html>